HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 3 — 15 Nisan 1934 — Sayı : 35

BULGAR DAĞINDA GÖÇ

Yürükler, kıştan çıkar çıkmaz ilk önce yaylayı düşünürler. İlk bahar aylarında koca, genç, gelin, kız, çocuk bütün uşaklar hepsi birden yaylanın bir yıl önceki eğlencelerini özler. Bir yıl önce yüklere konmuş olan yayla çiçekleri çıkarılır, artık bunların modası geçmiş, kıymeti kalmamıştır.

Komşu obalarla sözler yapılır, göç günü kararlaştırılır. Bundan sonra çadırlarda hazırlık başlar:

— Göç var!

Sesleri etrafı inletir. Şen çocuklar cıvıldaşır, genç kızlar yeni, yahut az giyilmiş urbalarını meydana çıkarır, delikanlılar silahlarını siler, çobanlar davarın eksilmiş çanlarını derler, oba ağasının atları tımar edilir, hasılı o günlerde obalarda büyük bir kaynaşma, bir sevinç hüküm sürer, o zamana kadar her işi ağır tutan obalılar, birdenbire makine gibi çalışmağa koyulur, ağa obada iş bölümü yapar, artık oba şenlik içindedir.

Koca nineler develeri çullar, güzel gelinler kilimleri silker, yosma kızlar süslenecek mayaların zillerini çullara diker, delikanlılar çadır direklerinden eksik olanları bulur, onarır. Böylece tam bir hafta obada baş kaşıyacak vakıt bulunmaz. Bu sırada sanki yarlığ çıkmış gibi develere, davarlara da müjde erişir, onlar da homurdanmağa, sıçramağa, melemeğe başlar, atlar, aygırlar kişner, yeni doğmuş kuzular hüzünlü yalvarışlarile analarını arar. Her çadır, bol bol azık ve katık hazırler. Yürüklerin başlıca azıkları ve katıkları şunlardır:

Çökelek [kesilmiş süt], söğüş, ballı yufka [kızartılmış ve üzerine bal dökülmüş yufka], kavurma, peynir, yufka ekmeği, süzülmüş yoğurt ve buna benziyen diğer yiyecekler.

Obanın en küçüğünden en büyüğüne kadar her kes işinin başına geçer, ihtiyarlara yeni davar dölleri, çocuklara sakat oğlaklar, gençlere damızlıklar sürü sürü teslim edilir, geride kalan diğer işler de oba halkı arasında bölüşülür.

Derlenme, toplanma bitince yükler tutulmağa başlar. El istarlarında dokunmuş çuvallara azıklar yerleştirilir, denkler çatılır. Yük tutma işinde en büyük başçıl obanın ihtiyar kadınlarıdır. Onların izni olmadıkça çuvallara birşey yerleş-

tirilemez. İhtiyar kadınlar derlenme ve toplanma işini aşiretin eski âdetlerine göre tanzim ederler.

Gelinler yeni rubalarını giyer, ergen kızlar altınlı feslerini sağ ve sol kaşları üzerine iğerler. Aşiret, oba ağasının katar başı olarak seçeceği kızın hangi kutlu ananın kızı olacağını merakla düşünür.

Nihayet göç günü yakınlaşır, obanın ağası kızların arasına girer, oba kızlarını gözden geçirir, içlerinden birini beğenir, ona der ki:

— Hadi kız katara baş ol!

Bu işin başına geçecek olan kız sevinir, göç gününe kadar kardeş gibi sayılan oba delikanlıları gemi azıya alır. Zira katar başı olmak, o yıl nişanlanmak demektir. Katar başı artık obanın sevgilisi olur, her obalı onu güleç gözlerle süzer, her delikanlı ona kendini satmak ister, her şenlik, her gönül onun olur.

Katarı çekecek maya kilimler, halılar, çanlar örmelerle süslenir ve bir geline benzetilir. Onu güdecek genç kız, başını güzel bir tozak ile donatır, fesini hotozlatır ve eline süslenmiş mayanın yularını alır. Artık bu kız nişanlanmış demektir, her delikanlı onun malı sayılır, o da her delikanlının gönlünden geçer: Kimi genç katar başı bana baktı, kimi bana güldü, kimi beni sevdi, diye için için ümitlenir, gönlünü oyalamağa koyulur.

Şimdi kızın kalbinden geçen sevgilerin kutluluğunu siz düşünün, onun sevinçlerinin sizin terazinizin kılı kırka bölen tartısına brakıyorum.

Göç günü, obanın ağası, özengi vurarak katara kılavuz olmak için atını ileri sürer ve o geceki konalgayı bulur. Kafile kendi kendine yaylasına doğru yürür. Gece yarısı yola çıkan oba, artık sabaha kavuşmağa başlamıştır. Güneş penbe ışıklarile yamaçları boyarken mayanın başını çeken kız, katar başı, elindeki kirmanının çevirdiği dairelerle eğlenir ve yan gözle yamacını kuşatan yiğitlerin türkülerini dinler gibi onların arasından kendine bir dert ortağı seçmeğe çalışır. O sırada ihtiyar bir nine titrek sesile bir yayla türküsü söylemeğe başlar:

Yüce dağ başında yanar bir ışık
Işığı bekliyen yiğit bir âşık
Buğday benizli, zülfü dolaşık
Göç giderken bir güzele rastladım.

İhtiyar nine sesini kesince bir delikanlı gür avazile obanın gürültülü nefesini durdurmak istiyormuş gibi seslenir:

Suya gider kail olmaz anası
Turunç olmuş döşündeki memesi
Beş yüz altın değer zülfün danesi
Göç giderken bir sunaya rastladım.

Katarın arkasında yozları güde güde gelen orta yaşlı bir ağa eski günlerini düşünerek ürperir ve durmadan okur:

Yedeğinde bir tulüce beserek
Çeker gider ökçesine basarak
Kendi güzel ama boyu kısarak
Göç giderken bir güzele rastladım.

Katar başı güzel kız, kıs kıs gü-
ler ve elile ağzını örterken tatlı sesli bir gelin kafilenin içinde gelinlerin de değerini göstermeğe başlar:

Altın kirmanını almış eline
Yüzünü çevirmiş yayla yoluna
Tanrı güzelliği vermiş geline
Göçe giderken bir geline rastladım.

Dağların bahar kokuları artık delikanlıları serhoş etmiştir. Bunlardan biri bu serhoşluk içinde seslenir:

Obasının önü yüksek yazılı
Açılmış gülleri morlu mavili
Önü boz erkeçli ardı sürülü
Göç giderken bir güzele rastladım.

Bir ihtiyar nine katarın şenliğini arttırmak için söyler:

Aşar aşar gider yaylanın yarı
Sehile dayanmaz dağların karı
Güzel yiğitlerin nazlı olur yâri
Göç giderken bir güzele rastladım.

Bunu dinliyen bir ihtiyar ağa da ilâve eder:

Yayla yollarında göç kater kater
Ateşim yanmadan tütünüm tüter
Yaylanın pınarı bal bana yeter
Arının yaptığı balı niderim.

Bu sırada nişanlı kızlardan birisi utana utana okumağa başlar:

Varayım da Urumun eline
Nergis yollayayım yârin eline
Ben kimi seveyim senin yerine
İnce belli top zülüflü bir gelin.

Kızın bu koşması yanık sesli bir delikanlıyı coşturur:

Çıkamadım yükseğine kar deyü
Engininde ela gözlüm var deyü
Açıvermiş ağ göğsünü sar deyü
Nideyim de akıl başta yâr değil.

İkinci bir delikanlı kaybolan nişanlısını ormanlar içinde ararken haykırır:

Yüce dağ başında yatmış uyumuş
Ela gözlerini uyku bürümüş
Ezelden ezele kader bu imiş
kısmetinden kaçan güzel nerede?

Kız yavuklusunun sesine yüksek bir çam ağacının gölgesinden şu cevabı verir:

İndim enginlere atım bağladım
Çıktım yücelere seyran eyledim
Saklandım yârimden gönül eyledim
Gönlümün uçkunu yerlere geldim.

Nişanlısını arayan delikanlı tekrar başlar:

İndim derelere taş bulamadım
Sana yüzük yaptım kaş bulamadım
Gönlüme münasip eş bulamadım
Öldüm güzel öldüm senin elinden.

Şimdi göçün başında yürüyen omzu çifteli bir yiğit coşar:

Bir ateşçik yanar dostun bağında
Ahü zarım kaldı göğsün bağında
Yayladan yukarı yüğlük dağında
Göç giderken bir güzele rastladım.

Dağların arkasında bir ardıç ağacının altında evvelce göçmüş yabancı bir obanın yiğit bir delikanlısı geriden gelecek olan nişanlısını beklerken geçen katarın güzel kater başısına söz atar:

Yaktı beni şu güzelin bakışı
Ela göz üstüne kâkül döküşü
Sana derim ağtepenin yokuşu
Benim yârim göç çekti de geçti mi?

Kimsesiz delikanlı yürüyen obadan cevap alamaz, bir taş daha atayım der:

Mürde Karacaoğlan mürde
Yâr uğrattı beni derde
Güzeli çok olan yerde
Susuz kaldım sulanırım.

Bütün gün giden katar akşam üzeri tüneğini bulur, oba ağasının emrile yükler çözülür, çadırlar çatılır, ocaklar yanar, davar sağılır, oğlaklar yayılır, gün kavuşur, ay zülüflerini ışıldatır.

Obanın ağası kahvesini içer, çocuklar mehtabın altında çimenlerin üstünde keklik gibi seker, gelinler, kızlar pınardan tuluklarla soğuk su getirir, uluca kadınlar yufka açar, ihtiyar nineler kumanda verir, ihtiyar erkekler de lülelerinden kıvrım kıvrım çıkan dümanlar arasından türküler okur:

Hey yaylam hey...
Yüce dağ başında bölük kar idim
Esti sabah yeli bugün eridim
Ezel muhabbeti yâri ben idim
Şimdi gerilerden bakan ben oldum.

İşte yaylaya göçme âdetleri bu kadar canlı, bu kadar heyecanlıdır. Göç dönüşü çok parlak olmaz. Gidişte sarı ve solgun çehreler al al olur. Dönüşte teklerin çiftleşmiş, çocukların ve davarın çoğalmış olduğu görülür. Dönüşte her şey büyümüş, çoğalmış, aşirette kuvvet ve kudret artmıştır. Göç dönüşünde ayaklar inişlere doğru istemiye istemiye yürür, güz yellerinin sert sesleri kulakları çınlatır, rüzgârın acılığı oymakları çimdikler, gelin ve kızların yanaklarını pembeleştirir.

Her obanın gözü arkada, yaylasında kalır, orada geçen hayatı oba, kış geceleri tatlı tatlı anar.

Ali Rıza

SAFRANBOLU'DA VE KÖYLERİNDE AİLE

II

Safranboluda bir adamın üç kızı oldumu:

— İflaslık, diye gösterilir.

Safranboluda kız babasına düşen bir vazife vardır ki, o da kızına çehiz yapmaktır.

Çehiz, Safranboluda içtimaî bir derttir. Bunun için evlenecek kızın zengin ve fakir olması gibi sebepler düşünülmez. Zengin olsun, fakir olsun mutlak çehiz yapmak mecburiyetindedir. Burada bir kız on yaşına geldimi, anası yavrusunun çehizini hazırlamağa koyulur. Kızın evlilik çağına kadar en fıkarasının mutlaka üç dört sandık çehizi birikir. Bu âdet o kadar kökleştirilmiştir ki, her gün el işi gören ana ve baba, aç durur, çıplak durur, mutlaka ne yapar yapar, kızının çehizini hazırlar, çünkü bir kızın dünya güzeli de olsa çehizsiz kocaya varmasına imkân yoktur. Büyük harpten önce bu çehiz işleri daha külfetli olurmuş. Bugün kocasına ikiyüz don, ikiyüz gömlek, ikiyüz mintan hediye getiren kızlara pek tesadüf edilmiyor. Bununla beraber bu günkü şeklinde dahi çehiz, yine bir ağırlıktır.

Burada oğlan babası kız babasına ağırlık namile bir mıktar para verir, kız evi bu parayı yine düğüne ve damada harcar, onun için Safranboluda oğlan evlendir-

mek kolay, kız gelin etmek çok güçtür. İşte bundan ötürü üç kızı olan bir baba:

— İflaslık!

Diye gösterilir.

Aile işleri:

Sabahleyin köyde erkek yatağından kalkınca ilk işi kahveye gitmektir. Kahvede kırk paraya verilen bir fincan kahveyi kemali iştiha ile hopurdattıktan sonra cigarasını fosurdatarak kahvedekilerle konuşmağa başlar. Şayet bu hasbıhaller arasında kendine bir eş bulabirse bir de altmış altı, yahut tavla oynadıktan sonra oyunun kahvesini de içer. Yok oyun oynanmazsa laklakaya devam olunur. Köy kahvelerindeki konuşmalarda en çok muharebe menkabeleri hikâye edilir. Köylüler bu hikâyeleri anlatmağa o kadar alışmışlardır ki, insan köylülerin bu hikâyelerini en kuvvetli bir hatibin konferansından daha zevkli ve daha heyecanla dinler. Kahve hayatı kuşluk vaktına kadar sürer. Kuşluk zamanı sabahla öyle arasındaki bir fasıla devresidir ki köylüler sabah yemeğini, yani kahvealtıyı o zamanda yaparlar. Kuşluk vakti kahveden eve dönen erkek evde karısının hazırladığı kahvealtıyı yer. O gün için mevsime göre tarlada, bağda, bahçede veya evde görülecek işin başına geçer.

Safranbolu erkekleri, köylerde pek çok iş görmezler. Burada işi daha çok kadınlar görür. Çünkü erkekler ekseriyet itibarile kışın İstanbul gibi bazı büyük şehirlerde çalışır, yazın köylerine gelirler. Bununla beraber burada hiç bir erkek istirahat maksadile geldim diye tabanları dereyip sabahtan akşama kadar yatmaz, mutlaka yine bir işle meşgul olur, karısına yardım eder.

Şayet erkek herhangi bir gün için hiç bir işi olmazsa, omzuna silahını, önüne köpeğini alır ve mendiline azığını bağlıyarak ve bir iki kafadar bulursa onları da kendine uydurarak hep birlikte ava giderler. İşte o gün erkeğin hayatı, akşama kadar, şu dere senin bu tepe benim dolaşarak ya bir kuş, ya bir sansar peşinde geçer.

Bir de burada İstanbula gitmeyip te yabanda çalışan erkekler vardır. Haftanın üç gününü dağlarda, kırlarda, pazarlarda geçiren bu kabil erkeklerin köyde geçen dört günü mütemadî bir çalışma devresidir. Bunlar köyde bulundukları dört gün içinde mevsim yaz ise her sabah kahveden döner dönmez doğru bahçelerine giderler, zamanına göre elma, armut, domates, patlıcan ve saire, mevsim kış ise, pırasa, turup ve saire yetiştirmeğe ve yetişmiş mahsulü toplamağa çalışırlar. Topladıkları mahsulü küfelere muntazam bir şekilde istif ettikten sonra hayvanlara yükleyip köye getirirler. İşte yabana çıkılacak güne kadar bahçenin muhtelif işlerile karılı kocalı uğraşır akşam-

ları eve getirdikleri mahsulleri yabana gidecekleri günün başlamasından önce, yani gece yarısı hayvanlara yükletip kaç tane yabana giden köylü varsa hep birden yola düzülürler.

Yabancılar, yollarda, hanlarda yekdiğerlerinin yüklerini indirip bindirmekte birbirlerine yardım ederek pazarın kurulacağı gün pazar yerine ulaşmış olurlar. Safranbolu yabancıları, ekseriyetle Eflani pazarına giderler. Bundan başka uzak pazarları takip eden tek tük yabancılar dahi vardır ki, bunlar da, Gerede, Bartın, Daday, Çerkeş, Arac, Kastamunu ve hatta bazan Kızılcahamama kadar uzanırlar.

Pazar günü yüklerini sattılarmı, o gece bir kaç saat istirahatı müteakip gene hep birlikte yola revan olurlar, güle oynaya, hanlarda, dağlarda, bayırlarda eğlene eğlene köylerine dönerler. Yabancılar işlerinin icabı cidden cesur, çalışkan zeki, hesaplı adamlardır. Meselâ köye yaklaştılarmı, dağa uğrarlar, dağdan odun kesip hayvanlarına yükletirler.

İşte yabancı erkekler, kışın odununu da yazdan pazar dönüşü bu suretle temin ederler.

Köylerde kadınlar umumiyet itibarile geceyi gündüze katarak evde, tarlada, bağda, bahçede hiç durmadan çalışan ve erkeğe aile işlerinde en ince teferruatına varıncaya kadar yardım eden yaratıcı bir unsurdur. Bu köy kadını sabahleyin kalkar kakmaz ilk iş olarak o gün lazım olacak kadar, üç dört yol suya varır. Su işi bitince inek sağmak üzere kadın dama [1] iner, ineklerin altını temizler ve sağılacak ineğin önüne tekne ile hazırladığı yalı [2] kor ve ineği sağar, sonra küçük buzağı varsa emzirir. Yukarı çıkar çıkmaz sureti mahsusada yapılan süzgüden sütü süzer ve kaynatır. Süt olarak kullanılacak kısmı bir kaba ayırarak mütebaki kalan sütün içine bir kaşık yoğurt karıştırır, bu auretle yoğurdu da bir elden çalmış [3] olur.

Daha sonra mektebe gidecek çocuklar varsa onları hazırlar, çocukları mektebe günderir, inekleri herğeleye [4] katar. Kocası kahveden dönünceye kadar yemek ve oğün tarlada ve bahçede yapılacak işin kazma, kürek, bel ve sair aletlerini hazırlar, at varsa hazırlar, palanını değiştirir. Sabahın ev işini bu minval üzere bitiren kadın kuşluk yemeğinden sonra tarlaya, bağa, hasılı o gün hernerde işi varsa oraya koşar. Kazılacak yeri kazar, bellenecek yeri beller, sürülecek yeri sürer, şayet toplanacak mahsul varsa toplar, akşam yorğun argın, böyle olmasına rağmen memnun ve müsterih köye döner. Tabiî eve döndüğü zaman çocukları mektepten, kocası yabancı ise yabandan,

[1] Ahır
[2] Kepek ve sudan yapılan inek çorbası, süt veren ineklere verilir.
[3] Yoğurt kurma
[4] Köylerde her sabah inek köyün umumî çobanına katılır, bu çobana köylerde hergelеci, sürüye de hergele derler.

yok değilse işinden dönmüş bulunur. Bu sefer de onların yemeğini yapar, sofralarını kurar. Yemekten kalktıktan sonra çocuklarının yatağını serer, onları yatırır. Kocası da yattıktan sonra tekrar ekmek evine [1] döner o gün biriken bulaşıkları yıkar.

Şehir evleri:

Safranboluda evler, ekseriyetle iki ve bazan üç katlıdır. Şehirde tek katlı ev hemen hemen hiç yok gibidir. Burada evler tertip ve kuruluş şekli itibarile hemen yekdiğerlerinin aynıdır. Evlerin kapısı büyük ve mutlaka çift kanatlıdır. Kapıların böyle büyük yapılışı, avluya yüklü bir hayvanın ve icabında herhangi bir arabanın ferah ferah girebilmesini temin içindir.

Kapıdan girilince solda bir kapı görülür. Bu kapı dam kapısıdır. Bu kapıdan inekler için yapılmış ayrı bir yere girilir. İnek mahalli, ahırlarda hatıllarla zeminden iki karış kadar yükseltilmiş ve üzeri kereste ile de döşenmiştir. At ve eşek için ayrılan yer doğrudan doğruya topraktır. Buralarda damın büyüklüğüne göre pencere işini görmek, hava ve ışık almak üzere dışarıya üç dört temek [2] açılmıştır.

Sokak kapısından girilen yere Safranboluda öyven derler. Öyvenden ilerleyince ve dam kapısını geçince yukarıya çıkan merdiven gelir. Bu ilk merdiven ekseriyetle yedi sekiz basamaklı ve taştandır.

[1] Köyde yemek yapılan ve yenen odaya ekmek evi denilir.

[2] Pencere vazifesini gören ve duvara açılan delik, alelumum duvarlara açılan küçük deliklere denilir.

Bu taş merdiven çıkılınca ikinci kapı ile birinci kata çıkan tahta merdiven gelir. Her katta üç dört oda vardır. Burada her odaya ev derler, meselâ, yük evi, misafir evi, yemek evi gibi. Odaların arasındaki boşluk, yani çardaklar [1] çok büyüktür. Çardağın bir köşesinde zahire doldurmak üzere küçüklü büyüklü sabit ambarlar vardır.

Buralarda her odada bir hamam vardır. Yüklük denilen bu hamamlara geceleri yatak yığılır. Yıkanmak lazımgeldiği zaman yüklüğün yatak yığılan zemine açılan çift kanatlı kapaklar vardır, bu kapaklar açılır, kapanır, açıldığı zaman hamam, kapandığı vakıt yüklük olur. Hamamlarda dökülecek su, muntazam kanallarla lağıma kadar gider. Safranbolu evlerinin hemen her odasında yüklük ve yüklüğe merbut hamam bulunur.

Burada bir de odalara merbut kilerler vardır. Bu kilerler İstanbulun sandık odalarını hatırlatacak kadar büyüktür. Buraya mısır, fasulya ve sair erzak konulur. Aynı zamanda kilerlerde kışa üzüm saklamak üzere kilerin sakfına sureti mahsusada askılar yapılmıştır. Evlerde ayrıca bir de gün çardak [2]

[1] Sofa

[2] Evin sabahtan akşama kadar güneşe maruz cephesine yapılan balkon

vardır. Günçardak oturmak için olmaktan ziyade dut, erik, nişasta ve saire kurutmak için yapılmıştır. Burada şehir evleri ekseriyetle yarım kârgir denilen, kalaslardan yapılan çatmaların arasına kerpiç ve yahut taş doldurularak yapılmış evlerdir. Çatmaların arası kerpiçle bir iyi doldurulduktan sonra evlerin üzerine kalın bir sıva vurulur. Burada şehir evleri uzaktan bakıldığı vakıt bembeyaz ve pırıl pırıldır.

Pencerelerde tahtadan çift kapaklar vardır. Yaz ve kış oturulmayan odalarda bu kapaklar çekilir. Yazın eşyayı bozan müessir güneş ziyasının, kışın da kar ve soğuğun önüne geçilmiş olur.

Köy evleri:

Anadoluda köy evleri, şehir evlerine hiç benzemez, köylerde her ne kadar ağaların ve bazı zenginlerin tek tük büyük ve şehir evleri gibi güzel konakları vardır. Fakat bunlar birer istisna teşkil eder. Köylerde evler, hep ayrı ayrıdır. Bir köyün evi diğer bir köye uymaz. Bu da hiç şüphesiz köylülerin değil, köylerin yekdiğerlerine nazaran zengin veya fakir olmasından ileri gelen bir keyfiyettir. Köy evinin kendi büyüklüğü ile hiç mütenasip olmayan iki kanatlı büyük bir kapısı vardır. Bu kapıdan girilince öyvenin sağında davar ağılı, biraz ötesinde sol tarafın da da inek damı vardır. Öyvenden yukarı kata sekiz on basamak merdivenle çıkılır. Köylerde evler birinci ahır katından sonra ekseriyetle bir katlıdır. Her katta evin kuruluşuna göre iki, üç, dört oda vardır. Her odada odanın hacmile gayrı mütenasip çok büyük ocaklar bulunur. Bu ocakların büyüklüğü hemen odaların üçte birini tutar. Ocakların üzerinde davlumbaz [1] ve ocağın içinde de kurumla [2] vardır.

Köy evlerinde ambarlar ekseriyetle çardakta değildir. Burada ambarlar evin haricinde yapılır. Köy zahire ambarları iki yüz, iki yüz elli kile zahire alabilecek kadar büyüktür. Bu ambarlar hiç çivi kullanılmadan her biri sekiz metre boy, otuz santim en ve on santim genişlikte kalın hatılların birbirine geçirilmesile yapılır. Köy evlerinde iskemle ve kanape yoktur. Bunun yerine odaların dört tarafına fırdolayı sedirler yapılmıştır. Sedirlerin üzeri ot minder ve ot minderlerin üstü de halı ve kilimle örtülmüştür ve yine ot minderlerden köşe ve duvara serbestçe dayanabilmek için yanlıklar konmuştur. Odalarda bu sedirlerden başka ayrıca oturmak için ocak başına da minder ve pösteki serilir. Sırası geldikçe yazacağımız veçhile köylerde hep bu yerlerin sahipleri vardır. Köy evlerinde köylüler öteberi koymak suretile tostavanı da kullanırlar.

[1] Ocağın üzerinde lamba, ayna ve sair öteberi konmak için sureti mahsusada yapılan raf

[2] Ocak içinde odun dayamak için yapılan yer.

Safranbolu köylerinde evüste [1] ekseriyetle kiremitle örtülüdür. Pek seyrek olarak evüsteler pedavra [2] tahtası denilen ince tahtalarla örtülür ve bu pedavra tahtalarının üstüne uçmaması için büyük ve ağır kayalar konur.

Samanlık:

Evlerin haricinde ve ekseriyetle tarla kenarlarındadır. Köylüler bu binalara saman, sap [3] ve sair hayvan yiyeceği doldururlar. Samanlıklar köylerde azamî itina ile ye ekseriyetle de taştan ve yahut kerpiçten yapılır.

Pekmezlik:

Köy evlerinden ayrı, köylünün mutbağı, imalathanesidir. Köylü pekmezi burada yapar, nişastayı burada çıkarır, bulguru burada yarar, ekmeği burada yapar, burada bir hayli teşkilat vardır. Kapıdan girilince mustatil şeklinde içi iki, üç bin kilo yaş üzüm alabilecek büyüklükte taştan bir tekne vardır. Teknenin sol tarafında ve alt kısmında bir filke [1], filkenin altında daha küçük oyma taşdan ikinci bir tekne daha vardır. Bu teknelerden sonra dört, beş büyük kazan sığacak kadar büyük bir kaç ocak bulunur. Bu ocaklardan sonra da ince bir bölme ile pekmezlikten ayrılan küçük bir oda var dır. Bu odada da bir saç sığacak kadar küçük bir ocak bulunur. Burada köylüler ekmek yapar.

[1] Dam.

[2] İnce tahta, boyu elli, eni yirmibeş, kalınlığı üç milimetredir.

[3] Mısır sapı, köylüler mısırın mahsulünü aldıktan sonra sapını kökünden keserler ve kuruturlar, bunu kışın ineğe verirler.

Ekmek etme:

Anadolunun hemen ekseri yerlerinde olduğu gibi Safranbolunun da gerek şehrinde ve gerekse köylerinde ahali çarşı ekmeği yemekten ziyade yufka yer, hele köylüler munhasıran yufka yerler. Şimdiki bazı köylerde yeni yeni hususî küçük fırınlar yapılmağa başlamışsada benim tetkike ve kanaatime göre köylü yufka yemek itiyadından kolay kolay vazgeçeceğe benzemiyor, çünkü köylüye yufka hem tatlı ve hem de ucuz geliyor. Yufka mayasız hamurdan yapıldığı için hazmı bir parça zorcadır. Yufkanın aşağıda göreceğimiz üzere yalnız yemesi değil, yapması da güçtür. Fakat Türk köylüsü bu güçlüğe alışmıştır. Ona bu iş gayet tabiî gelir. İşte Safranbolu ve köylerinde kadının haftada bir gününü de, ta sabahtan akşama kadar bu yufka yapmak işi işgal eder.

Yufkayı bir kadın yapamaz. Yufka yapmak için en aşağı uç kadın lazımdır. Bunun ikisi yazar[2], birisi pişirir ve istif eder.

En önce kadınlardan biri sureti mahsusada yapılan yüz yirmi santim boyu ve seksen santim enindeki tekneye bir mıktar un koyar,

[1] Musluk.

[2] Açmak

unu höyükleştirip ortasını biraz derinleştirdikten sonra yanı başında daima bulundurduğu güğümden, yahut ibrikten bir miktar su boşaltır, yavaş yavaş yuğurmağa başlar ve yanından su ilave ederek ortadaki hamuru genişletir, genişletir ve nihayet onun her tarafını tedricî şekilde su ile karıştırıp hamur yapar ve bu sefer iki elile ve var kuvvetile hamuru vıncıklamağa başlar. Hamur yuğrula yuğrula özlenir ve katılır. Bu sefer hamuru teknenin bir tarafına yığar ve küçük küçük parçalara ayırarak avucunun ortasında yuvarlayaraktan pazı [1] haline getirir. Pazılar teknedeki hamur bitinciye kadar ayrı ayrı parçalara ayrılır ve bir tepsiye dizilir.

Bir yanda bu hamur faaliyeti devam ederken diğer tarafta da ocak yanmış ve saç ocağa konmuş bulunur. Ocağın başına pişirici kadın geçer, eline pişleçi [2] alır. Teknenin iki tarfına da iki kadın oturnr, teknenin ortasına yunguralık [3] bir az un konur. Kadınlar yaslaacın [4] iki uçlarını tekneye

[1] Avucun içinde yuvarlanarak, top gibi hale getirilen hamur

[2] Kürek vazifesini gören, onbeş santim en ve yetmiş santim boyunda, otuz santim salı ale

[3] Hamurun yaslıaaç ve oklavaya yapışmaması için kullanılan has un

[4] Şimşir ve emsali sert ağaçtan yapılan yüz yirmi santim boy seksen santim en, beş santim kalınlığında üzerinde hamur açmağa mahsus alet

ve iki uçlarını da dizleri üzerine alırlar. Oklavalarla [1] önce sağ taraftaki kadın eline bir pazı alarak yaslaacın üzerine kor ve hamurun alt ve üstüne yunguralık bir az un seripldikten sonra pazıyı elile yaslaaca bastırır ve elindeki oklavayı hamurun üzerine sürtmeğe başlar, hamur müdevver olarak açılmağa başladımı ve bir az büyüdümü sağdaki kadın büyüyen hamuru soldaki arkadaşına devr eder. Karşıdaki kadın yufkayı daha fazla inceltir ve büyütür, kararını bulunca ocak başında oturan pişirici kadına verir. Kadın bu yufkayı pişleçle tutup sıcak saçın üzerine kor ve hızlı hızlı saçın üzerinde iki tarafını çevirerek iyice pişirir ve sırasile üst üste ekmek tablasının üstüne istif eder. Bu suretle yapılan yufkalar ekmek tablasının üzerinde olarak ekmek evinin tavanındaki ipe asılır.

Akşam sabah yemekten önce lazım olacak kadar tabladan indirilerek üzerine bir miktar su serpilir ve dağılmaması için temiz sofra örtüsüne sarılarak yemek vak tine kadar kapalı kalır ve yemek zamanı sofrada peçete gibi birer birer her kesin önüne konur.

Mehmet Enver

[1] Yüz yirmi santim boyunda ve ortası daha kalın ve iki uçlarına doğru incelenmiş kutru takriben bir buçuk santim kadar tutan hamur açmağa mahsus alet

1 — Dükkân kapısının eşiğinde oturmak yoksulluğa delalet eder.

2 — Bir meczup sabahleyin erkenden herhangi, bir dükkândan ilk alış verişi yapar, yuhut sahibine pazar ola diye bir dükkânın önünden geçerse o günü dükkâncı hayırlı sayar.

3 — Bir çocuk zanaata gireceği zaman ailesi şu şekilde meslek intihap eder : Bir kaç dilim ekmek üzerine yağ, bal, reçel, yogurt sürerler ve onları işaretlerler. Çocuk hangisini alırsa, meselâ demirci işaretli ekmeği alırsa o çocuk o işe verilir, istidat gözetilmez. (Mudurnu)

4 — Esnaftan biri sabahleyin dükkânını açarken kapıyı sağ elile açmaz ve iceriye ilk defa sağ ayağını atmazsa, o gün kazandığı kâmilen haram olur.

5 — Bir kimse öldükten sonra, ruhu ilk gece evde bulunur, ondan sonra da yalınız mubarek gecelerde gelir.

6 — Bir kimsenin ölümünün elli ikinci gecesinde aile toplu olduğu halde bir dua okunur. O gece ölünün etleri kemiklerinden ayrıldığı için bu suretle ıztırabı azalır.

7 — Ölü ilk defa hakıkaten öldü zannile gümülürmüş. Ne vakit ki mezarda hoca telkin verir, telkin bitince ölü başını kaldırırmış; başı tahtalara vurduğu zaman (Eyvah ben öldüm) der ve ölürmüş.

8 — Öldükten sonra bir kimsenin gözü açık kalırsa dünyada bir muradı var demektir, gözünün açık kalması onu almadan gittiğine delalet eder.

9 — Bir kimsenin öldüğü günün akşamı ile yatsı vakti arasında 51 fatiha okunur, bu, o kimsenin mezarında ışık olur.

10 — Bir kimse öleceği zaman, çok zahmet çekerse günahının çok olduğuna ve zahmetsiz ölörse cennetlik olduğuna hükmolunur.

11 — Ruhî bir hastalığı olup (cin ve peri çarpmışlar için) bundan kolayca kurtulamıyanlar için üfürükçü hoca cinlere ve perilere gece bir ziyafet çeker. Bu ziyafet şöyledir: ceviz kabukları içine et, baharat ve ceviziçi konularak hoca bunları okur ve hastanın bulunduğu evin bahçesine bırakır, sabahleyin eğer bunlar yenilmış ise hasta iyi olacak, yenilmemiş ise periler küsmüştür, hasta iyi olmıyacak demektir.

12 — kırk bir tane tartılmamış kara büberi yakarlar, kırk bir defa kulhüvallahi okurlar. Ozaman bir kadına yüz çevirmiş kocası ve kıza soğumuş nışanlısı hemen o kadının veya kızın ayağına gelirmiş.

13 — Üzerine kulhüvallahi okunarak taze kırmızı büber ateşte yakılırsa karısile veya nişanlısile dargın olan erkek karaısına veya nişanlısına döner.

14 — Eller yıkandıktan sonra

su silkinirse, perilerin üzerine sıçrar, yoksulluğa kapı açar.

15 — Büyü bozmak için leylek kusmuğu büyü yapılan adamın yemeğine konulur.

16 — Başı ağrıyan bir kimsenin ağrısı kesilmezse, üfürükçü hoca bir kağıda (Yaşemun) yazarak bunu kapının üzerine bir çivi ile çiviler. O zaman baş ağrısı kesilirmiş.

17 — İlkbaharda ilk gök gürültüsü işitildiği zaman bolluk olsun diye ambarlara taşla vururlar, ellerile ceplerine de zengin olalım diye vururlar.

Ml. Faik

18 — Solak olanlar uğursuz olur.

19 — Kapı eşiğinde duran, iftiraya uğrar.

20 — Ay, hilâl vaziyetinde iken ortasına bir yıldız tesadüf etmesi başlnmış harplerin nihayet bulacağına alamettir.

21 — Mangalda ateş karıştırırken ateş dik bir vaziyet alırsa eve misafir gelir, ateşin kısa veya uzun, ince veya kalın olması ile gelenin eşkâli arasında müşabehet bulunur.

22 — Arpacık için:

Koyun ve kuzu böbreğini kırk bir kere göze sürüp «kefereti budur, arpacıklarım kurusun» dedikten sonra böbreği ocağın içine çivilemeli, kurumağa bırakmalı ve bir daha böbrek yememeli. Yenirse tekrar arpcık çıkar.

23 — Sihil için:

Ayın ilk cumartesi günü beş on parça küçük kirli çamaşır (çorap, mendil gibi) toplamalı, bu parçaları liğene koyup ıslattıktan sonra kullanılmamış bir sabun parçasını liğene atmalı ve bunu müteakıp sabunu sihil olan yerlere «kefereti budur» diye üç defa sürmeli, dördüncüde sabunu tekrar liğene atıp çamaşırı yıkamalı. Sabun hiç artmamalı. Üç cumartesi tekrarlanırsa bir şey kalmaz.

24 — Sıtması geçsin diye hastaya idrar içirilir.

25 — İdrarını tutamıyan kimseye incir, yahut üzüm içinde bit yedirilirse hastalığı mutlaka geçer.

26 — Kedi durduğu yeri tırmalarsa hava bozacağına alamettir.

27 — Gözde arpacık çıkacağı hissedilirse hiç konuşmadan bir dut ağacına giderek bir dal kırmalı ve üç kere «Bu dal burada nasıl kuruyacaksa benim gözümdeki arpacık ta öyle kurusun» diye üç defa kırık yeri göze değdirmeli, arpacık kurur.

28 Leylek yumurtasının kabuğu kavrulacak, iki tülbent arasından elenecek, bir gümüş paranın üstüne konup göze hafifçe üflenecek ve bu iki veya üç gün yapılacak olursa gözde hastalık, ağrı ve kara kalmaz.

29 — Boğaz hastalığına tutulan çocuğa papatyeyi anne sütile karıştırıp bir fiske karabüberle beraber tepesine yakı gibi konulursa hastalığı kalmaz.

30 — Salı günü elbise biçilmez. Çarşamba günü yorgan kaplanmaz. Mavi elbise giyene nazar deymez.

GÜRÜN VE CİVARINDA GELİN GÖTÜRME

Yapılmakta olan düğünün son günlerinde kız tarafı kız, güvey tarafı da güvey evinde toplanırlar. Zifaf gecesinden bir gün evelki geceye kına günü [hına günü] tabir ederler. Bir tepsi içinde 8 - 10 mum, miktarı kâfi kına, biraz çerez hazırlanır ve bir heyet tarafından kız evine götürülür. Bu heyet kadınlardan mürekke polmakla beraber ayrı odalarda toplanmak şartile erkekler de iştirak ederler.

Yavuklu kız süslenmiş, yeni elbiselerini giymiş ve hazırlanmıştır. Bu kadınlardan ve genç kızlardan mürekkep heyet kız evinin kapısından girerken herkes hususî bir ilâhî makamile şu beyitleri söylerler:

Kız ben seni almağa geldim almağa
Alıpta dönmeğe geldim dönmeğe.

Kız evinde devşürürler odunu
Bilen bilir leblebinin tadını
Bilemedim gelin kızın adını.

Kız ben seni almağa geldim almağa
Alıpta dönmeğe geldim dönmeğe.

Heyet aynı zamanda yavukluya doğru yürür ve evvelce kızlar arasında gücü, kuvveti ile tanınmış olan hanım kızlardan ikisi bu heyet tarafından güvey bacılığına ayrılmış olur. Bu iki hanım kız yavuklunun kollarından tutarlar, kalkmak istemiyen hanımı zorla kaldırıp hazırlanmış olan yüksekçe bir yastığın üzerine oturturlar ve kızın başına tandırlarda yapılan değirmi ekmeklerden bir ekmek koyarlar, baş ve yüz iki duvakla örtülür, mumlar yakılır, ellerde tutulmak şartile bu ekmeğin kenarı, üstüne amut olmak üzere birleştirilir ve şu beyitler hususî makamınca söylenir:

Altın tas içinde kınan ezildi
Gümüş tarak ile zülfün çözüldü
Gelin olan kızın benzi bozuldu
Allahümme salli alâ Muhammet
Yeşi âlem ile gelir can Ahmet.

Siyah elbise matem getirir.

Sarı elbise giymek sarılık hastalığına tutulmamağa yardım eder.

Kuşaksız eşik atlanmaz.

Ölünün ayakkabısı ile gömleği kendinden evvel çıkar.

31 — İç çamaşırı veya elbise giyilirken evvela sağ koldan giymeli, eğer sol koldan giyilmeğe başlanırsa o günkü iş ters gider.

32 — Elbisenin yırtılmış veya sökülmüş olan bir yerini üstte dikmek iyi değildir, kısmet bağlanır, eğer dikmek mutlaka lazımsa elbisenin yakasını ısırmak icap eder.

31 — Küçük çocuklara kırmızı ve sarı renkte elbise giydirilirse nazara uğrarlar, bu renklerle gelen nazar geçmez.

34 — Yeni giyilmiş bir elbiseye ateş sıçrar yanarsa o elbise hep yanarak eskir. **Ml. Behire**

Şen anam şen babam hanen şen olsun
İşte ben gidiyorum yerin gen olsun

Kuruldu ocak taşları
Pişiyor düğün aşları
Ağlaşır kız kardaşları
Allahümme . . . .
. . . .
Şen anam şen babam hanen şen olsun.
İşte ben gidiyorum yerin gen olsun.

Üç minaresi var birisi kısa
Orda namaz kılan hazreti Musa
Kırk ayak merdiven çık basa basa
Allahümme . . . .
. . . .
Şen anam şen babam hanen şen olsun
İşte ben gidiyorum yerin gen olsun.

Sancağıle çıktı arşa yürüdü
Arkasından cümle âlem sürüdü
Ol habibin nuru âlem bürüdü
Allahümme . . . . . .
. . . .
Şen anam şen babam hanen şen olsun
İşte ben gidiyorum yerin gen olsun.

Bu esnada gelinin ayakları yanında bir gelep aydın inciri [ipe dizili incir] veya kâfi mıktarda şeker bulunur. Kızın el ve ayaklarına kına yakılır. Merasim bittikten sonra hususî bir kıymet kazanan mum bakıyeleri söndürülerek çocuklar tarafından kaçırılır. O günkü merasim tamam olur.

Ertesi gün kızı götürmeğe gelirler. Daha evvel kız giydirilmiş, kendisine az çok bir de harçlık para verilmiştir. Bu para oğlan evindeki davulcu, kahveci gibi iş adamlarına yavuklu kız tarafından bahşış verilir.

Gelin kız babası evinde giydirilirken sağ çorabı içine para konmuştur. Bu para zifaf akşamı kızın elbiseleri çıkarılırken güvey tarafından alınacak ve bereket parası olarak kese içine dikilecektir.

Gelin kız güveyin cümle kapısından girerken eşik yanındr bir kurban kesilir ve evvelce hazırlanan şeker veya herhangi bir yemiş kapının sövesine vurulur. Dağılan parçalarla kız hayvan veya mahfeden inmeden evvel mahfe üzerinden diğer tarafa saçılan ufak madenî paralar çocuklar tarafından kapışılır.

Yavuklu bir odaya alınır ve şerbet içirilir. Bilahara umumî salona alınarak bir yastık üzerine oturtulur ve şu beyitler söylenir:

Giydiğin çizme ökçesin ezme
Ağamsız gezme gelinim sen sefa geldin

Sen sefa geldin kadem getirdin
Kadem kutlu olsun gelinim ağzın tatlı olsun
Ağzın tatlı olsun muhabbetli olsun
Kadem getirdin gelinim sen sefa geldin.

Giydiğin aklar Allaha yalvar
Sende bir hal var gelinim sen sefa geldin

(Nakarat aynen)

Giydiğin mavi taradı davı (?)
Ağamın avı gelinim sen sefa geldin

(Nakarat ayuen)

Giydiğin atlas iğneler batmaz
Ağamsız yatmaz gelinim sen sefa geldin

(Nakarat aynen)

Giydiğin mordur uçkuru tordur
Bu gece zordur gelinim sen sefa geldin

(Nakarat aynen)

Giydiğin yeşil eteğin devşir
Kana bulaşır gelinim sen sefa geldin

(Nakarat aynen)

Güvey tıraş olur, hamam yapar, umumî erkekler yerine gider, bir sandalyaya oturur, gelip giden [çocuk dahi olsa] ayağa kalkar.

Akşam üzeri mumlar yakılmış olduğu halde elde taşınarak güvey gerdeğe [zifafa] getirilir. Güvey gelirken şu beyitler söylenir:

İyinin iyiliğine. Hakkın birliğine
Düşman körlüğüne. Gelin [geliniz] bir
Allah Allah diyelim

Bunun üzerine orada bulunanlar Allah Allah derler.

Güvey delikanlılar tarafından getirilmiştir. Kızın sandığından verilmesi matlup olan bir çerezden sonra güvey odasına teslim eder ve ayrılırlar.

Kapı dışında intizarda bulunan bir erkek güveyin havlu vermesi üzerine zifafın muvaffakıyetle ifasnı ilan için bir el tüfek atar.

*
* *

Ertesi gün [yüz açımı günü] oğlan tarafından hanımlar toplanır. Kızın havlusunu görürler, bekâret alametini tetkik ederler, gelin bu merasimden sonra hazır olanların ellerini öper ve yüzü ak olur.

Rifat

TRABZON TEKERLEMELERİ

Elim elim epenek, elden çıkar kepenek, kepeneğin ne suçu, süleymanın ne saçı, bindim deve koluna, sürdüm Halep yoluna, Halep yolu can pazar, içinde ayı gezer, ayı beni korkuttu, kulağımı sırkıttı, sağım solum sarmısağım, salla bunu çek şunu.

Üşüdüm üşüdüm, dağda çırpı devşirdim, çırpım elimden aldılar, beni yola saldılar, yolda bir yumak buldum, yumağı beye verdim, bey bana bir at verdi, bindim gittim Halebe, Halep yolu dezerzeber, içinde deve gezer, o deveye bineyim, hemen hacca gideyim, haccın kızları okur, oturmuş halı dokur, yedi kardeşim olsa, yedisinin başında deste deste gül olsa ...

Sandığımda bin akçe, bin akçemi bitirdim, Hindistana yetirdim, Hindistanın atları, beni gördü kişnedi, arpa verdim yemedi, buğdayı nerden alım, gittim bey kızı gile, bey kızı kilim dokur, içinde bülbül okur, ninem beni okuttu, karga teli dokuttu, sağım solum sarmısağım, salla beni, çek şunu.

Ha sandığım sandığım, ateşine yandığım, kimin kimin ipliği, Mustafanın nesi var, kır ata biner oğlu var, inci düzen kızı var, incisini üzdüğüm, oturup beraber dizdiğim, dizdiğimi duymuşlar, beye haber vermişler, beyim beyim ne ister,

Gönül bolluğu — Cömertlik, göz tokluğu: *Kim ne derse desin gönül bolluğu başkadır; yahu nedir bu halin biraz da gönül bolluğu yaptığını görmek bize nasip olmıyacak mı?*

Gönül birliği — Sevgi, alâka, aşk: *Mademki aralarında gönül birliği var, şu halde evlenmelerine mani olmağı ben pek münasip görmedim; elin dediğine diyeceğine aldırma, gönül birliğinden daha kuvvetli bağ az bulunur, ben sizin yerinizde olsam hiç birşey düşünmem hemen evlenirim.*

Gönül darlığı — Keder, teessür, neşesizlik: *Neden gönlün dar oluyor anlamıyorum, ekmek elden su gölden yaşıyorsun, artık bunun ötesi vâmı ya; gönlüm dar olunca yalnız başıma kalmağı tercih ediyorum.*

Gönül hoşluğu — Rıza, muvafakat: *Malını gönül hoşlığile satarsan alırım; dünyada zorla hiç birşey olmaz, gönül hoşluğile iş başarabilirsen ne âlâ, aksi halde bırakıp gitmek daha iyi.*

Gönül kalmak — Kırılmak, incinmek, müteessir olmak: *Ufak bir bahane ile bana acı söz söyleme, gönlüm kalır, tabiî sen de bunu istemezsin; gönlün kalmasın, bize böyle söylediler, sana haber veriyoruz.*

Gönülden kopmak — Hoşnutlukla, muvafakat ve memnuniyetle, isteyerek vermek: *Gönülden kopmadıktan sonra vermek neye yarar; belki gönlünden kopar birşey verirsin diye söyledim, mademki böyle fikrin yok, ben de sözümü geri aldım.*

Gönül yapmak — Tatyip ve hoşnut etmek: *Vazgeç bu aksilikten, herkesin gönlünü yapmağa çalış ki Allah ta senin gönlünü yapsın; gelip oturdular, meseleyi anlattım, gönüllerini yaptım, memnun olup öyle gittiler.*

Gönlü kara — Fena, kıskanç: *A, ne gönlü kara kadın, hiç kimsenin iyiliğini istemiyor; yedi kişi oraya toplanmışlar işleri*

---

altı başka tay ister, kuyruğundan kuş ister, kuşu vurdum oturdum, yedi deniz geçirdim, yedi deniz kilidi, size gelen kim idi, urum yapak leyleği, giymiş keten gömleği, keten gömlek dizinde, gözüm vezir kızında, veziri bıçakladım, kızını kucakladım...

Atlılar, atlılar, armağanı tatlılar, bey evine varasız, şunu beye diyesiz, saçı uzun satman hanım, boyu uzun arslan hanım, çok derin göle düşmüş, durmayasın gelesin...

Şevket

güçleri sade dedikodu yapmak, nede gönlü kara adamlar, ben onların arasında bulunamam.

Gönlü yufka — Merhametli, zaif, şefik, hassas: *Etrafta başka şey yokmuş gibi gözlerin o acıklı manzarayı buldu, şimdi mütemadiyen ondan bahsediyorsun, ne gönlü yufka adamsın; içime fenalık geldi, benim gibi gönlü yufkayı oraya götürmekte mana var mı?*

Gönüller bir olmak — Unutmamak, daima sevmek, muhabbet ve alâka göstermek : *Gönüller bir oduktan sonra yekdiğerimizi görmesek te zarar yok.*

Gönüle danışmak — Düşünmek, teemmül, mülâhaza: *Fikrimi söylerim, sen de bir kere gönlüne danış, canın isterse alırız; gönlümüze danışmadan ötekinin berikinin aklına uyup yapdık, sonra pişman olduk.*

Göz açıp kapamadan — Bir anda, hemen, şimdi, anlaşılmadan, hissedilmeden: *Gözümü açıp kapamağa vakit kalmadan birde baktım ki iş olup bitmiş; ne sürat, ne himmet, ne gayret bu, göz açıp kapamadan gidip getirmiş, yerine koymuş, hatta kullanmağa başlamış.*

Göz açmak — Huzur ve refaha ermek, saadet kazanmek, rahat etmek, mal ve mülk sahibi olmak: *Evladım büyüdü, et ekmek sahibi oldu da gözümü biraz açtım, yoksa ne sıkıntı içindeydim tahmin edemezsiniz; harp bitti, tamam gözümüzü açacağımız vakit iktisadî buhran çıktı.*

Göz açtırmamak — Fırsat vermemek, nefes aldırmamak, düşünmeğe meydan bırakmamak: *Çalışmaktan göz açamıyorum ki; para verince kimse kimseye göz açtırmaz, verdiğine mukabil iş ister; sen bana göz açtırmıyorsun ya, bunu unutma, helbet benim de elime fırsat geçecek, o zaman ben de yapacağımı bilirim.*

Göz bağı — Gaflet, dikkatsizlik, alâkasızlık: *Göz bağı işte, neticenin böyle çıkacağını bilir midim; kısmet böyleymiş, gözüm bağlanacakta, fena halde zedeleneceğim kimin aklına gelir.*

Göz bebeği — Aziz, sevgili, kıymetli, lüzumlu: *Göz bebeği evladımı hırpalatır mıyım; göz bebeğim saydığım vazo kırıldı.*

Göz boyamak — Aldatmak, hileye düşürmek: *Senin gözünü boyamışlar, hayır yok, avuç dolusu para verip aldığın kumaşa bak, iki günde akıverdi; sade ben kurnaz değilim ya, bazan da karşımdaki benden kurnaz çıkar, gözümü boyar, bunda şaşacak ne var.*

Göz büyümek — Şaşmak, korkmak, izâm etmek: *Koşa koşa gözleri büyümüş bir halde geldi, anladım ki bir şey oldu.* Bu tabir izâm etmek manasında kullanıldığı zaman «gözde büyümek» şeklini alır: *Merak etme, o kadar gözde büyüyecek şey değil.*

Göz çıkarmak — Zarar vermek, ihanet etmek: *Kaş yapayım derken göz çıkarmak buna derler; yavaş, farkında olmadan göz çıkarıyorsun.*

Göz dağı — Korku, tehdit: *Saf adamlar, küçük bir göz dağile derhal yelkenleri suya indiriyorlar.*

Göz dumanlanmak — Kızmak, hiddetlenmek: *Gözü dumanlanmış, artık ne söylesen kulağı işitmez; pekâlâ, senin gibi benim de canım sıkıldı, lâkin ben bunda göz dumanlanacak bir şey görmiyorum.*

Göz dikmek — Bak: göz koymak.

Göz kalmak — Beğenmek, imrenmek, kıskanmak: *Aç gözlünün biri, yemekte belki gözü kalmıştır diye sofraya çağırmağa mecbur oldum; ne alırsan al, fakat meydanda getirme, birisi görür, gözü kalır, sen de onu rahat kullanamazsın.*

Göz kapamak — Görmemezliğe gelmek, musamaha etmek, aldırmamak, ehemmiyet vermemek: *Canım biraz gözlerini kapa hizmetçinin her kabahatini görürsen sonra kullanacak adam bulamazsın; ona göz kapıyorum, buna göz kapıyorum, ama senin de kırdığın koz bini geçti.*

Göz kararmak — Bayılacak gibi olmak, kendini kaybetmek, sersemlemek: *Açlıktan gözlerim kararıyor, sabahtanberi ağzıma bir lokma koymadım; yürürken birdenbire gözlerim kararmağa başladı, âdeta düşecek gibi oldum, neden bilmem.*

Göz kırpmadan — Bak: Göz açıp kapamadan.

Göz kızmak — Hiddetlenmek, tehevvür, feveran, arzu, tama, ihtiras: *Çoktanberi perhizdeyim, gözüm kızmış, kadını görünce sanki deli oldum; senin bugün gözün kızmış, iyi muhakeme edemiyorsun, başka gün konuşursak anlaşacağımızdan eminim.*

Göz kızarmak — Ağlamak, müteessir olmak, ıztırap çekmek: *Söylemeğe lüzum yok, gözlerinin kızardığını görüyorum, ama aldırma, işin oluruna bak.*

Göz korkmak — Çekinmek, ürkmek, yılmak: *Vallahi benim gözüm korktu, bir daha oraya gidemem; rüya mı görüyorsun nedir, bu kadarcık şeyden gözün korkmuş, o halde buna sen karışma.*

Göz koymak — Almak istemek, temellük hırsı: *Kimsenin malına göz komadım, fakat herkes benimkine fena bakıyor, bu ne tali; sana benim parama göz koydun demek istemiyorum.*

Göz kulak olmak — Beklemek, uyanıklık: *Şaşılacak şey, o kadar göz kulak olduğum halde farkında olmadım; göz kulak olman böyle ise diyecek yok.*

Göz kesmek — Cesaret etmek, beğenmek, iyi bulmak: *Düşündüm taşındım, gözüm pek kesmedi, bu işi yapmaktan vazgeçtim; bir kere görelim, eğer gözümüz keser, hesabımıza gelirse alırız; göz kesmiyecek bunda nevar, biraz cesur ol canım.*

Göz ısırmak — Tanımak, tanır gibi olmak: *Yanımda oturan genci gözüm ısırıyor ama, nerede gördüm, kimdir hatırlıyamıyorum.*

Göz oymak — Hile, düşmanlık, ızrar: *Yazıklar olsun, senin dostluğun bu mu, elinden gelse, meydan bulsan gözümü oyacaksın.*

Göz tutmak — Beğenmek, muvafık görmek: *Hem gözüm tutmadı, hem de çok para istiyorsunuz; hayır, istemem, bunu gözüm tutmadı, başka çeşidi varsa göster.*

Göz ucu — İşaret, ima, ikaz: *Demindenberi göz ucile anlatmak istiyorum, sen oralarda değilsin.*

Göz parlamak — Delilik eseri göstermek, deli olmak, aklının muvazenesini kaybetmek: *Razı oldum, pekâlâ, gözlerin parlamağa başladı, hayır desem aklını oynatacaksın.*

Göz yummak — Bak: Göz kapamak.

Göz yememek — Yapamamak, cesaret edememek, teşebbüs edememek: *O kadar yolu benim gözüm yemiyor, ama sen yürürüm diyorsun, ona da bir şey diyemem, kendin nasıl istersen öyle yaparsın.*

Gözü ak — Hain, hilekâr, müfsit, ahlaksız: *Ne gözü ak olduğunu bilmiyor mışsın gibi ondan hayır bekliyorsun.*

Gözü ardında — Mahrum, mütehassır, arzulu: *Şu oğlanı yetiştirmeden ölürsem gözüm ardımda kalacak; niçin gözü ardında kalıyor, kızının kocası var, evlatları var, sıhhati de yerinde, artık merak edecek bir şey kalır mı?*

Gözü bağlı — Ümmî, habersiz, masum: *Herkesin nerden para çıkaracağını düşündüğü şu zamanda sen hâlâ gözü bağlı geziyorsun.*

Gözü dönmüş — Hiddetli, sinirli: *Görmüyor musun, gözü dönmüş, onun yanına gidip çirkefi üstüne sıçratmakta manâ var mı?*

Gözü dumanlı — Bak: Göz dumanlanmak.

Gözü kapalı — Masum, günahsız, kabahatsiz, habersiz: *Gözü kapalı oturacak zamanda mıyız, senin gibi adamı gündüz fenerle arasam bulamam.*

Gözü kapıda — Kaçmak arzusunda, kaçmak için fırsat arar vaziyette: *Otur, biraz konuşalım, ama gözün kapıda olmasın, acele etme daha vakit gelmedi.*

Gözü yolda — Bekler vaziyette: *Nerdesin a çocuğum, akşam oldu, gözlerimiz yolda kaldı, niçin geç geldin.*

Göze almak — Razı olmak, muvafakat göstermek, cesaret etmek: *Yiğitlik falan anlamam, gece yarısı yapa yalnız oraya gitmeği göze alacak varsa ortaya çıksın görelim.*

Göze sokmak — Göstermek, ikaz, serziniş, beğendirmek: *Görmek istemedikten sonra göze soksan yine görmez; ne yaptı ne etti orasına aklım ermez, fakat sonunda o beceriksizi de göze soktu.*

Göze dize durmak — Nankörlüğün cezasını çekmek, bulamamak, erememek: *Şaşma, ben sana evvelden de söyledim, bu benim yapacağım şey değil, iyiliğini gördüğüm adama karşı beni fenalığa sevketmiş oluyorsun, sonra yediğim ekmek gözüme dizime durucak.*

Göze kestirmek — Cüret etmek, dikkate şayan bulmak, hoşa gitmek: *Şu karşıda oturan kızı gözüme kestirdim, nenin nesi bir anlayalım, işimize gelirse bizim oğlana isteyelim diye düşünüyorum.*

Gözün üstünde kaşın var dememek — Hilm ve sükût göstermek, ses çıkarmamak, her şeyi kabul etmek: *İki elim yanıma gelecek, doğruyu söylememezlik edemem, gözün üstünde kaşın var bile demediler, o derece iyi adamlar ki tarif edemem, ama ben onlarda daha fazla oturmağı muvafık bulmadım.*

Gözünü duman bürümüş — Bak: Gözü dumanlı.

Gözler çukura gitmek — Zaıflamak, kuvvetten düşmek: *Çoktandır görmemiştim, dün bir yerde rastladım, o ne hal görseniz, gözler çukura gitmiş, âdeta kadide dönmüş.*

Gözler dışarı fırlamak — Fazla hiddetlenmek, gazaba gelmek, kızmak, korkmak: *Gözlerin dışarı fırlamış, yine nevar ayol, ne yaptılar sana; gözleri dışarı fırlamış bir halde üstüme öyle bir atılış atıldı ki, az kaldı altında ezilecektim.*

Gözleri fincan gibi — İri bakışlı, korkunç gözlü: *Yüzüne bakınca şaşırdım kaldım, gözleri fincan gibi olmuş, saçları dikilmiş, âdeta çıldırmış gibi.*

Gözleri süzülmek — Uyku gelmek, uyuklamak: *Tahammülüm kalmadı artık, gözlerim süzülüyor, oturamıyacağım, eğer siz kalmak niyetinde iseniz müsaade edin, ben gideyim.*

Gözde tütmek — Hasret, iştiyak, özleyiş: *Memleketim gözümde tütüyor, kaç senedir anamı babamı görmedim, bu tatilde de gidemezsem içime dert olacak.*

Gözden sürmeyi çalmak — Hüner ve meharet göstermek, meleke ve ihtisas sahibi olmak: *Gözden sürmeyi çalıyorlarda senin açıkta bıraktığın şeyi hiç almazlar mı, nafile arayıp yorulma.*

Göğüs germek — Güvenmek, iftihara layık görmek: *Mektepten çıktı, yetişti ama huyu fena, onun için göğsü gere gere kimseye tavsiye edemiyorum ki.*

Göreyim seni — Teşvik ve tergıp: *Göreyim seni şu işi de becer, beni mahçup etme.*

Göt üstü oturmak — Mecbur olmak, muztar kalmak, zarar etmek: *para bitmez sandı, yemediği nane kalmadı, fakat işte nihayet göt üstü oturdu, bu vaziyeti düşünüp ihtiyatlı davranmasını o kadar söyledim, dinlemedi, şimdi başının çaresini bulabilirse bulsun.*

Götün götün gitmek — İdbar, nikbet, ricat : *Etrafta hemen herkes ilerliyor, bizse aksine götün götün gidiyoruz; taliimiz yardım etseydi biz de götün götün gideceğimize ilerlerdik.*

Gökün direkleri alınmak — Dünyayı zından gibi görmek, dünya başa yıkılmak, ıztırap çekmek, azap ve işkence altında ezilmek: *Yasın, kederin bu derecesini fazla buluyorum, gökün direkleri alındı da biz altında kalmadık ya, her şeyin çaresi vardır, elbet bunun da bir kolayını bulacağız.*

Gökten zembimlle inmek — Rahmanî, kıymetli, ehemmiyetli, itibarlı: *Gökten zembille inmedi ya bu, biri olmazsa öbürünü tecrübe ederiz.*

Gökte ararken yerde bulmak — Beklenilmeden, ümit edilmiyen zamanda tesadüf etmek: *O, gökte ararken yerde buldum yahu, seninle konuşacaklarım var, tenha bir yere gitsek, bir az otursak.*

Gömlek eskitmek — Ömür sürmek, tecrübe görmek: *Bir hayli gömlek eskitmiş adam, her halde bizden iyi düşünür, bir defa kendisine müracaat edip danışalım, fikri bizimkine uymasa bile bir çok cihetlerde dikkatimizi açacağına eminim.*

Gövdeye atmak — Yemek, yutmak, temellük etmek: *Para olduktan sonra yapacak keyif, vakit geçirecek yer mi yok, hele bir şu*

yemekleri gövdeye atalım, ondan sonra gezecek, eğlenecek bir yer buluruz.

Gücü gücü yetene — Kim altta kalırsa, kim yenilirse: *Dünya böyledir oğlum, gücü gücü yetenin üstüne biner.*

Gümlemek — Top atmak, iflas etmek, alta gitmek, ipin ucunu kaçırmak, ölmek: *Herif bok yoluna gümleyip gitti yahu, ne arayan oldu, ne soran; koca tüccar, nasılda gümledi, hayret, hiç kimsenin aklına gelmiyen bir şey; bu buhranlı devirde gözümüzü açmazsak gümlediğimiz gündür.*

Güme gitmek — Mahvolmak, maksatsız, hedefsiz ziyaa uğramak: *Güme gittiğimi istiyorsun galiba, farkında mısın, söylediklerini tutarsam ne kadar ziyan ederim.*

Güneşi çamurla sıvamak — Hakikatı inkâr etmek, doğru söylememek, aldatmak, olanı değiştirmek: *Meydanda olan şeyi kapamak neye yarar, güneşi çamurla sıvamak kabil mi, ne olsa bir gün anlaşılır.*

Gündüz feneri — Zenci, kapkara: *Recebe bak, herif öyle yanmış ki, gündüz fenerine dönmüş.*

Gün doğmak — Sevinmek, iyi haber almak, muvaffak olmak: *Eğer bu meseleyi de ötekiler gibi muvaffakiyetle halledip hissemi alırsam bana da, sana da gün doğacak, hele biraz sabret, Allah ne gösterecek bakalım.*

Gün görmek — İkbal, refah, saadet ile yaşamak: *Gün görmüş kimsenin hali başkadır, onun yerinde diğer biri olsa bize söylemediğini bırakmazdı.*

Günahı boynuna — Mesuliyeti yapana ait, neticeden yapan mesul, ondan sorulur: *Gelmezsen günahı boynuna, bizden teklif, sizden icabet.*

Gürlemek — Atıp tutmak, hiddetlenmek, kendini göstermek, ölmek: *Tehlikeli yerlerde gezme, gürleyip gidersen karışmam; bakıyorum yine gürlüyorsun, galiba bam teline bastılar; sade gürlemek para etmez, söylediğini yapmalı.*

Gürül gürül — Tereddütsüz, süratle, muvaffakiyetle: *Gürül gürül okuyor, sesi de güzel, insan dinlemekle doymayor.*

Habazan — Aç, iştihalı: *Para tutsam rakıya habazan olur muyum; kaç zamandır kursağıma sıcak yemek girmedi, habazanlıktan anam ağlayor.*

Habe — Yemek: *Haydı be oğlan, habe edelim de sonra bir dolaşalım, bakalım ne kısmet çıkar?*

Habeden — Beleşten, bedavadan, parasız: *Farkında olmıyoruz ama*

herif habeden geçinmenin yolunu bulmuş; habeden geldikten sonra ne almazsın, düşünme at cebine.

Habe kaymak — Yemek yemek: *Öğle üstü habe kaymak için bir saat yürümek lazım, vaygeç Allah aşkına.*

Hacı bey — Yaşlı, sakallı, dalgın, efendi: *Hacı bey yana bak da bir selam ver; ne kabahatimiz var hacı bey, başını çevirip geçiyorsun.*

Hafız — Aptalımsı, saf, bön, dalgın: *Nereye böyle hafız, ezan okunacak; pabucu nerede bıraktın hafız, çıplak ayak dolaşıyorsun.*

Hafiften almak — Şiddet göstermemek, mülayemet, uzlaşmağa temayül: *Ha şöyle hafiften al, bağırıp çağırmakla iş bitmiyeceğini sen de bilirsin; uzun sözün kısası, hafiften almazsan işin dümdn olur, anlarsın ya biz palavraya kulak veren takımdan değiliz.*

Hakkından gelmek — Becermek, başarmak, dövmek, öldürmek: *Ben onun çoktan hakkından gelecektim, yoksa fırsat bulamadım; üzerine aldığın işin hakkından gelemiyeceğini niçin düşünmedin.*

Hallenmek — İmrenmek, arzu duymak, temayül, ihtiras: *Oğlan kadın yüzü görür görmez hemen hallenmeğe başlıyorsun, aç gözlü yutgunmasını hiç bilmiyor musun?*

Haline koymak — Başlı başına bırakmak, kendi haline terketmek, alâkadar olmamak: *Uğraşıp durma, haline koy, ne yaparsa yapsın, belki bu suretle aklını kullanmanın kolayını bulur.*

Ham hum etmek — Doğru, dürüst konuşamamak, sözü ağızda çiğnemek, fikrini iyi anlatamamak, atlatmak istememek: *Ham hum edip durma, ne söyliyeceksen söyle, maksadını biz de anlıyalım; yalnız ham hum edip geçiyorsun, bize uyacaksan lafı bırak, gel arkamızdan, uymayacaksan onu da haber ver.*

Hapı yutmak — Zarara uğramak, kaybetmek, mahvolmak, ölmek: *Bu sefer de yakayı ele verirsek hapı yutduğumuz gündür, ona göre düşün, yakalanmamak çaresini bul; senin komşu dün akşam hapı yutmuş işittin mi, paytak oğlan mirasa kondu demek ha.*

Has işlemek — Yemek, sarf ve istihlak etmek: *Kim has işledi böyle, tepside börek kalmamış; aşkolsun size, maşallah sabahtan beri has işlediniz, daha da bulsanız yiyeceksiniz.*

Hasır altı etmek — Unutmak, saklamak, göstermemek, terviç etmemek: *İstediğin kadar istida ver, hepsini hasır altı ettikten sonra*

ne yapacaksın; kâğıdı hasır altı ettiklerini anladım ama, ne olursa olsun ben bu işin arkasını bırakmak istemiyorum.

Hava almak — Alâkadar olmamak, çekilip gitmek, kovulmak: *Lakırdıya burnunu sokma, haydı biraz hava al bakalım, senin burada işin yok.*

Havaya uymak — Gelişi güzel haraket etmek, zaman nasıl isterse öyle yapmak, mesleksizlik: *Lafla peynir gemisi yürümez, havaya uymaktan başka çare yok, yoksa açlıktan ölürsün; peki sen havaya uydunsa benim de uymam lazım gelmez ya.*

Haylamamak — Mühimsememek, teklifsizlik, mubalatsızlık: *Ne söylerse söylesin, isterse akşama kadar dırlanıp dursun, haylama, bilen anu da beni de bilir.*

Haymana sığırı — İşe yarameyan, boş gezen, iş tutmayan: *Talisizlikten başka neye vereyim, bir oğlumuz yetişti, ihtiyarlığımızda elimizden tutar dedik, o da haymana sığırı gibi dolaşmaktan başka bir şey yapmıyor.*

Hâzâ gebeş — Akılsız, idraksız, düşüncesiz: *Mubareğin neden haberi var, hâzâ gebeş, aptal aptal söylenip kafa şişiriyor.*

Hazıra konmak — Çalışmadan, yorulmadan, emeksiz, servet ve mal sahibi olmak: *Maksadını anlıyorum, hazıra konmak niyetindesin ama, Yağma yok; tavrından, hâlinden belli oluyor, hazıra konmuş olmasa, böyle hesapsız haraket etmek elinden gelir mi; ben senin gibi hazıra konmadım, ne kazandımsa alnımın terile kazandım.*

Hem kel hem fodul — Hem elinde yok, hem hevesli, iktidarsız fakat arzulu: *Senin gibisine dünyada nadir tesadüf olunur, hem kelsin, hem fodul; cebinde para yokken gidip bu saçma sapan şeyler için borç edilir mi; hem kel hem fodul diye işte sana derler, bilmediğin halde neden ağzını açıp işe karışırsın.*

Helal süt emmiş — Doğru, dürüst, hulûk, afif: *Şu zamanda helal süt emmişe tesadüf etmek müşkül, fakat ne yapacaksın, mademki herkesin geçtiği köprüden geçmeğe mecburuz, artık gözümüzü kapayıp ya kısmet diye yürümek lazım.*

Hem nalına hem mıhına vurmak — İki türlü haraket etmek, mesleksizlik, fikirsizlik, iki tarafı da kollamak: *Güvendiğimiz adam da hem nalına hem mıhına vurmaktan başka bir şey yapmadı; açıkça düşündüğünü söyle, hem nalına, hem mıhına vurup ikimizi de tereddüt içinde bırakmaktan ne çıkar?*

Hem sağır hem sığır — Söz anlamaz, laf dinlemez, kendi bildiğine gider: *Başıma gelen nedir bilmem ki, bu sefer de hem sağıra*